

Ranunkel, *Ranunculus*

Land- og sumpplanter med oftest gule blomster og et »hoved« af talrige nødfrugter; de fem kronblade har forneden et skæl over nektargruben.

Ranunkel 1734ff til latin rana = tudse, vel fordi mange arter gror ved og i vand, desuden kan tudsens sekret ligesom mange ranunklers saft ætse huden, sml. nedenfor; *smørrurt* 1619, *smørblomst* 1722ff, alm. fællesnavn til planter (især af denne familie) med gule blomster; en flad, lavtliggende mark med mange ranunkler o. a. gule blomster på halvøen Lundø ved Skive kaldes Smørhullet (1); *hanefod* 1648ff, Sønderjylland, måske efter de unge blades lighed (2).

Nyrebladet ranunkel. (N).

BIDENDE RANUNKEL, *Ranunculus acer*, er meget almindelig på enge og marker og bliver 20–70 cm høj:

Solurt 1619, *kragetå* 1648–1821, *kragefod* o. 1700–1820, se ovenfor; *smørleger* 1648ff, Mors, MJylland, *smørrose* Ribegnen, *smørpotter* Fanø, *smørkop* (Jylland), MSjælland, SFyn, *smørbrikker* Vendsyssel, Thy, *smørbrøtter* Horns herred, *smørkar* Omø, *smørlykke* Holbækegnen, vel efter børnelegen s. 175, *guldsål* Vendsyssel; *terpentinurt* Ø og MJylland, komælken får bismag af planten, *trækbomst* 1863, saften er blætrækkende, *gigtblomst* (jegtblom) Angel og *gigturt* Silkeborgegnen efter anvendelsen (eller afledt af *igleblomst, se nedenfor) (2).

KÆR-RANUNKEL, *Ranunculus flammula*, alm. på fugtige enge, ved damme o.a. vandhuller, med nedliggende og opstigende, ofte rodslående stængler og æg-lancetformede blade:

Frøpeber 1648–1821, senere navn til Vand-Ranunkel; *brændeurt* o. 1700 på grund af den »brændende« saft, *gedebane* o. 1700, planten giftig, sml. bulmeurt bd. 4; *gigtgræs* 1768–1907, *gigturt* Ålborgeggen og *gigtblomme* Angel, Sundeved, anvendt mod sygdommen; *vandpeber* 1772–1905, Bornholm 1769ff, *iktegræs* 1775, *iglegræs* 1820, *ikteurt* til dialektord ikt = gigt eller af ikte = indvoldsparasit, også navn til soldug (s. 277), man mente, at får fik leverikter af at æde planten, den skulle også give mennesker gigt, endvidere blev igler sat på gigtsmertende lemmer (2).

LAV RANUNKEL, *Ranunculus repens*, adskiller sig fra foregående ved at have udløbere, tredelte blade med stilkede afsnit og furede blomsterstilke; meget alm. på enge og ved grøfter samt som ukrudt:

Vandgrenet Ranunkel 1793–1906, liggende, rodslående ranker blev tidligere kaldt »vandgrene«; *vild selleri* Sundeved efter bladernes fjerne lighed; *hægter* Fyn, planterne hænger ofte sammen; *svensk persille* København er nedsættende.

KNOLD-RANUNKEL, *Ranunculus bulbosus*, med ved grunden knoldformet opsvulmet jordstængel og glinsende gule kronblade; alm. på tørre marker, diger og bakker. *Løgrodet ranunkel* 1796ff.

TIGGER-RAUNNKEL 1793ff, *Ranunculus sceleratus*, en meget grenet, indtil 60 cm høj plante med talrige små bleggule blomster; alm. på sumpede steder.

Tiggere har (i Danmark?) brugt plantens saft til at trække blærer og fremkalde sår på huden for at vække medlidenhed (3); *ravnefod* 1532–33, *puggepeber* 1648–o. 1700, pug = frø, tudse: *fårepeber* 1648–1775, *kragetå* 1648, o. 1700 og *hanefod* 1648–1821 samt *leopardklo* o. 1700, se Ranunkel (2).

ALMINDELIG VANDRANUNKEL, *Ranunculus aquatilis* – også henført til egen slægt: *Batrachium* – med dels meget findelte, i vandet nedsænkede, dels brede svømmende blade og hvide blomster med over tyve støvdragere; alm. i såvel stillestående som rindende vand:

Bygsædleger Mors 1811ff, *frøpeber* 1851–1914; *bussemandsblomst* Alborgegnen, børn skræmmes med Bussemanden fra at plukke blomsterne (og falde i vandet), *sløvgræs* Samsø måske til sløv-

ver = snor, som fladfisk trædes på (børneleg med de lange stængler?), *fedtblomst* NFyn modsat »smørblomst«; *vandanemone* Bornholm (2).

Færøerne (de fleste navne til bidende og lav ranunkel): *svinabark* o. 1780ff om roden, der ligner tormentilplantens (bd. 3), *svinehvorn* o. 1780ff, hvorn = kvan (bd. 3), dyrenavnet betegner noget nedsættende i forhold til den spise-lige plante (eller fordi svin æder rødderne?), *svinesølja*, *iglasølju* (kær-ranunkel), forleddet = igle, sølja også om andre gule blomster; *stropi* egentlig æggeblomme og -hvide, som er begyndt at løbe sammen (4).

Grønland: *korsuarkat* (bidende ranunkel) (5).

LITTERATUR: (1) 258 1943,37; (2) 689 1,175f og

Lav ranunkel. (ES).

»SMØRBLOMST«

»Blomsternes fede glans og skønne guldgule farve må have bragt bønder på de tanker, at ... et foder, hvori der er meget af denne plante, giver overflødig smør« (1761; 1). »Af de såkaldte smørblomster får smørret i maj måned og først i juni den dejlige gule kulør« (Slesvig-Holsten 1757; 2). Man sagde: din ko har nok gået i smørmosen, når der var et tykt lag smør på brødet (Drejøj; 3) sml. s. 179; køerne æder imidlertid ikke de skarptsmagende ranunkler.

Valborgdag 1/5 skal malkepigen finde en smørblomst eller plukke de tre først sete ranunkler og lægge dem i malkespanden, før hun malker, så får gården megen mælk og smør resten af året, smørret bliver særlig gult (4). Det giver »smørlykke«, hvis en ranunkel holdt under husmoderens hage smitter af (5). Børn holder blomsten under hinandens hage og spørger: kan du li' smør? eller (tidligere): har du god smørlykke? – af genskæret på huden slutter de sig til svaret (6). »Vi smurte hinanden om munden med blomsterstøvet og sagde, at nu havde vi spist smør« (He sogn VJylland o. 1900; 7). – Af marker og enge sprang gule blomster frem i store hobe. De stod og svajede som en nyvågnets verdens stumme kærlighedserklæringer til solen. Drengene og pigerne kravlede rundt mellem

Tiggere har anvendt ranunkelsaft til at trække blærer og fremkalde sår på huden for at vække medynk. Kalkmaleri i Dråby kirke, Hornsherred. Foto: Nationalmuseet.

*På siden overfor: Tiggerranunkel. (N).
Nederst: Blomstrende vandranunkel. (N).*

dem og plukkede dem, holdt dem op, så de kastede et drømmeskær på skyggerne i deres ansigter *Thøger Larsen* (8). Glade børn har i tusind år skyndt sig at finde den vold eller banke, som først blev klædt med grønt af min blanke, mørkbladede lave jordbundne ranke, for dem er min guldblomst mer end klingende mønt. De gætter min skjulte kraft; og mangen pige og dreng har siden efter, grånet og streng, husket den forårsfryd, de har haft hos mig, ved at se – på en snavset hage – mit guldskeer spejle de gamle dage, som det er håbløst at ønske tilbage med barnlig kærligheds friske sødme og saft *Valdemar Rørdam* (9).

LITTERATUR: (1) 696 355; (2) 677 1757,683; (3) 634 14794; (4) 830 7,1887,43 og 8, 42f; 161 1906/23:684; sml. 518 446 (1800); (5) 488 9,1888,76; (6) 328 1,47; (7) 634 12048; (8) 530h indledn.; (9) 789q 32f.

KALENDERREGLER;

ANDEN ANVENDELSE

Det er tid at så byg, når vandranunklerne (*byg-sædleger*) blomstrer (Mors 1811; 1), og høet skal slås, når engene står gule af ranunkler (2), ærne er da fulde af skaller (en karpefisk) og det nye linned lægges ud til blegning (NSjælland o. 1850; 3).

Kuben til en bisværn gnides med »hanefod« (ranunkel?) knust i mælk (4).

Flere steder (i Danmark?) er vandranunkler givet som kvæg- og hestefoder, også svin æder dem gerne (5).

Blomsterne af løg-ranunkel farver alunbejset uld pomeransgul (6).

LITTERATUR: (1) 800 151; (2) 696 1761,355; 398 1806,535; (3) 830 8,1887,43; 263 1908,17; (4) 328f 2,129; (5) 398 1806,538; (6) 576 4,1799,401; 398 1806,533.

LÆGEMIDLER

Vandranunkler steges i olie og eddike til omslag på podagra (1500-t; 1).

Simon Paulli, *Flora Danica* 1648, 121: nogle anvender ranunkel indvortes mod skørbug; den blæretrekkende urt bindes om håndled på patient med koldfeber = malaria.

Bidende og kær-ranunkel er blevet anvendt som blæretrekkende omslag på gigtsvage lemmer, jf. navne s. 172, som plaster på kinden eller ved smertende tand (2), vædet med spyt og presset

i øregang mod ørepine (NVFyn; 3). På feberpuls lægges ranunkelblade eller blomster af kobjælde (1688; 4), for trediedagsfeber (malaria) knuste smørurter på højre arms pulsåre (NSjælland 1798; 5). Spiser man den først sete smørblomst, får man ikke »sommersyge« (Mors; 6). Kær-ranunkel er anført i farmakopeen 1772,47.

Ser hyrden et sted med mange kær-ranunkler, plejer han at genne fårene fra det, thi her »bliver de usunde og helt fordærvede« (1648; 7) Ranunklerne betragtes som giftige for husdyrene (8), de kan ødelægge mælken (gøre den blodig), give køer og heste kolik og blodpis (9), men E. Viborg påviste, at nogle arter er uskadelige (10). – Smørblomster skal være blevet anvendt som veterinært afrodisiakum (Jylland; 11).

LITTERATUR: (1) 841 1577,83b; (2) 488o 201 (1743); 696 1761,356; 82 113; 161 1906/23:2196 (Øjyll.); (3) 634 12246; (4) 89 2; (5) 450 190; (6) 488i 4,622; (7) 697 221; (8) Almennytt. Underholdn. 3,1798,301–04; (9) 951 1796,366; 83 163,172 (1839); 934 2025 (1929); (10) 719 2,1794,276–86; (11) 572 39,400.

PROSA OG POESI

Tæt ved groede de første gule blomster, skinrende guld i de varme solstråler *H. C. Andersen*, *Snedronningen* (1844). Når Rose lo, fik hun små smilehuller i kinderne. De lignede smørblomster *Jørgen Nash* (1).

Smørblomsten løfted mod lyset op · sit dværgehoved, sin kæmpekrop · og råbte: ser I den gule sol, · der er sat som et billed, et ringe symbol · på min væld og styrke og pragt og glans! · og den rakte sig ud over bækkens dans, · mens den spiled for vinden sit gyldne sejl, · for at søge i bølgernes blå sit spejl *Olaf Gynt* (2), i havbrisen vifter ranunkler · med tusinde bittesmå skåler af guld, · der skælvende skinner og funkler. – Ranunklen på de tynde stilke · gynged med sol i gyldne skåler *Valdemar Rørdam* (3). Omkring birkens jomfrufod · smørblomstens lille sol i skyggen gryer *Viggo Stuckenberg* (4). En lille sø · med vandranunkler som hvide svaner *Viggo Stuckenberg* (5), det stille, blanke kær, bræmmet med en krans af de fine, snehvide blomster *Jens K. Jørgensen* og *K. Hee Andersen* (6).

Knud Wiinstedt, *Ranunkler* (7).

LITTERATUR: (1) 632 103; (2) 316b 25f; (3) 789n 163; 789p 18; (4) 868b 12; (5) 868d 421; (6) 462 35; (7) 976f 45f.